

VI – DOBA SLIJEĐENJA PRAVNIH ŠKOLA (TAKLID)

1. Društveno-historijske prilike

Ovaj period traje od polovine 7/13. do polovine 13/19. vijeka. Za njegov početak se zauzima i razaranje Bagdada 656/1258. a za kraj proglašenje društveno-pravnih reformi u Osmanlijskoj carevini 1255/1839. Ovo doba na nivou pravne nauke karakteriše privrženost postojećem tumačenju pravnih škola (**taklid**), a na nivou prakse državno sankcionisanje šerijatskog prava na teritoriji bivšeg abasijskog hilafeta i krajevima osvojenim u osmanlijskim i drugim pohodima. Ovo vrijeme neki historičari nazivaju i »periodom komentatora i glosatora«, ukazujući na osnovnu djelatnost šerijatskih pravnika ovog razdoblja.

Trideset godina nakon razaranja Bagdada na zapadu Anadolije, među emiratima borbenih turkmenskih plemena, ojačao je gazija Osman sin Ertogrula. Boreći se protiv Vizantije postao je najsnažniji i najugledniji vojni starješina na granici Seldžučkog sultanata. Dalji uspjesi su doveli do osamostaljivanja i učvršćenja Osmanovog emirata i njegovog priznanja od strane seldžučkog sultana. Interesantno je napomenuti da je u samom aktu o priznanju

nezavisnosti, koji je Osmanu izdao sultan Alauddin, postavljen uslov primjene šerijatskog prava u novoj kneževini. Pravac širenja Osmanove države bio je prema sjeveru - Vizantiji i Balkanu. Nasljednici Osmana nazvani »Ali Osman« ili «Osmanlije«, nastavili su osvajanja. Četvrti osmanlijski vladar će od abasijskog halifa iz Egipta dobiti titulu sultana (Bajezid i Jildirim), a nekadašnja pogranična kneževina postaće carstvo koje se protezalo od srednje Evrope do Indijskog okeana. Nakon osvajanja Egipta, Sirije i Hidžaza u vrijeme Selima I, Osmanlijska država je postala najsnažnija država muslimanskog svijeta. Za ovo osvajanje u pravnoj historiji se vezuje pitanje prenosa hilafeta. Među osmanlijskim historičarima i pravnicima zastupana je teza po kojoj je zadnji abasijski »halifa u sjeni«, El-Mutevekkil, prenio svoja ovlaštenja na najmoćnijeg muslimanskog vladara tog doba - sultana Selima I. Od tada je funkcija halife bila vezana za osmanlijske sultane. Neki moderni historičari su izrazili sumnju u zvanični prenos hilafeta iz Kaira u Carigrad.

Može se sa sigurnošću reći da osmanlijski sultani sve do 12/18. vijeka nisu naglašavali svoju funkciju halife. Nazivali su se »sultan« ili »hâkân«, a Selim I je nakon osvajanja Egipta uzeo titulu **hadîmu-l-haremejni**, koja je pripadala memlučkim sultanima, a ne abasijskom halifi. Sami turski pisci su svoju državu označavali imenom »Devleti aliye« ili »Sultanati seniye«.

Od 18. vijeka, posebno rusko-turskog ugovora u Küçük Kaynarci 1774, osmanlijski suveren počinje naglašeno nastupati kao halifa, te kao takav biva priznat od evropskih sila u međunarodnim ugovorima 19. i 20. vijeka. Hilafet je u ovim aktima shvaćen kao duhovni, vjerski autoritet, a ispoljavao se u pravu halife da mu se ime spominje u hutbama i da autorizuje poglavare islamskih vjerskih zajednica na teritorijama sa kojih je osmanlijska vlast odstupila.

U svom historijskom putu Osmanlijska država je prošla kroz dvije faze, kako navode moderni historičari (H. Inaldžik, H. A.

Gibb, H. Bowen). Prva faza je klasično doba, od oko 700/1300. do oko 1009/1600. To je vladavina prvih deset osmanlijskih sultana i nju karakterišu uspješna osvajanja i ekonomsko-finansijski i društveni prosperitet. Druga faza nastupa početkom drugog milenijuma po Hidžri i toj okolnosti su stari turski historičari davali posebni značaj. Karakteriše je zastoje, opadanje i propast. Kraj je bio posebno dug, tako da je 13/19. vijek Osmanlijska carevina provela pod »starateljstvom« evropskih sila.

Na drugom kraju muslimanskog svijeta, u Indiji, uporedo s jačanjem Turaka Osmanlija došlo je do jačanja države Velikih Mogula. Muslimanska prisutnost na ovom području datira od početka 2/8. vijeka, a posebno je ojačala u vrijeme Mahmuda Gaznevijske početkom 5/11. vijeka. U vrijeme slabljenja abasijske države osamostalio se Delhijski Sultanat. On je poslužio kao jezgro Mogulske države koja je doživjela zenit u 10/16. i 11/17. vijeku. Mogulski vladari su jedno vrijeme čak bili rivali osmanlijskim sultanima, pretendujući i na titulu halife. U njihovoj državi primjenjivano je šerijatsko pravo hanefijskog mezheba i izvršeni su značajni pokušaji u pravcu njegove kodifikacije.

Međutim, već krajem ovog razdoblja prosperiteta Mogulske države započinje prodor evropskog kolonijalizma na Indijski potkontinent, a nakon toga i u druge krajeve muslimanskog svijeta, što će imati dalekosežne posljedice po društveni, politički i pravni razvoj.

2. Izvori prava

U pojedinim državnim cjelinama ovog perioda kao izvori prava su fungirali šerijat i kanun. Zbog vladavine teorije taklida

smatrano je da je šerijat autoritativno protumačen u okviru pojedinih mezheba, te da se javna vlast treba opredijeliti za učenje jedne pravne škole kome će dati izvršnu sankciju. Istovremeno, svjetovni vladari su nastavili praksu izdavanja kanuna.

a) Šerijat

Relevantnim zbornicima šerijatskog prava smatrana su pravnička djela koja su postojala u obliku komentara (**šerh**), glosa (**hašije**), kompendijuma (**muhtesar**) i zbirki pravnih mišljenja (**medžme'u-l-fetava**). U praksi su kao izvor saznanja šerijatsko-pravnih normi sve manje korištena djela na koja su se pozivali klasični pravници. U ovom periodu ne samo da se izvori šerijatskog prava poredno saznaju preko vladajućeg tumačenja pojedinih mezheba nego se u pravnoj praksi, uglavnom, i vladajuće tumačenje određenog mezheba saznaje posredstvom njegovih daljih interpretacija. U ovom vremenu za pravnu praksu najveći značaj imaju zbirke pravnih mišljenja. Ona su najčešće služile kao izvor saznanja šerijatsko-pravnih normi u postupku tumačenja i primjene prava. Fetve su u ovo doba predstavljale sponu između teorijskog pristupa fakiha i stvarnosti svakodnevnog života.

U ovom periodu nastalo je više zbornika pravnih mišljenja od kojih ćemo spomenuti:

»El-Fetava el-hindije« (el-alemgirije), zbornik pravnih mišljenja hanefijskog mezheba, nastao u Indiji u vrijeme mogulskog vladara Evrengzib Alemgira. Radila ga je posebna komisija pod vođstvom šejh Nizama iz Burhanpura u periodu 1075/1664-1083/1672. Ovaj zbornik, koji je po svojoj vrijednosti stavljan odmah iza djela »Hidaje«, imao je obavezno važenje u

Mogulskoj državi. Uvažavan je i služio kao izvor sudskih odluka i pravnih mišljenja u Osmanlijskoj državi i drugim krajevima gdje žive muslimani hanefijskog mezheba. Neki autori ga smatraju jednim od prvih pokušaja kodifikacije šerijatskog prava.

»El-Fetava et-tatarhanijje«, zbornik pravnih mišljenja nastao na inicijativu mogulskog vezira Tatar-hana (u. nakon 752/1351) u vrijeme vladavine Muhammeda II Tuglaka.

b) K a n u n

Kanuni su u ovom periodu doživjeli posebnu afirmaciju. Širio se obim pitanja koja su zahvatali, krug lica na koje su se primjenjivali i vrijeme za koje su važili.

U Osmanlijskoj carevini se smatralo da kanun izražava upravnu praksu i običaj (**urfî osmani**), da je kao takav ispod šerijata i da mora biti saglasan običajima (**adat**) ili pravnim precedentima (**emsal**) državâ na čijoj je teritoriji uspostavljena osmanlijska vlast. Koncipiranje teksta kanuna vršeno je u kancelariji visokog dvorskog službenika (**nišandži**), ocjenjivao ga je veliki vezir (**sadr-i azam**), a u posebno važnim slučajevima potpisivao ga je sami sultan (**hatt-i šerif**). Original je čuvan u arhivama Visoke Porte (**bab-i ali**), a kopije su upućivane službenicima zaduženim za provođenje određenog kanuna (sandžakbezi, kadije, multezimi, emini itd). Kanuni koji se tiču stanovništva obznanjivani su putem telala na trgovima, u džamijskim haremima ili ih je kadija čitao i tumačio pred uglednim građanima (ajani, ešraf).

Odnos kanuna i šerijata u Osmanlijskoj carevini nije bio uvijek isti. Nekada je dolazilo do jačanja kanuna i urfa (vrijeme Mehmeda II Fatiha), nekada je šerijat potiskivao svjetovne zakone

(vrijeme Bajezida II). Konkretno stanje odnosa zavisilo je od više faktora, posebno od moći društvenih snaga koje su stajale iza pojedinih pravnih cjelina. U globalu se može reći da je jačanje uticaju šejhu-l-islama u državnoj strukturi Osmanlijske carevine od 11/17. vijeka imalo za posljedicu podređenost kanuna šerijatu, tako da je jednim sultanskim fermanom 1107/1696. zabranjen upotreba riječi »kanun« uz riječ »šerijat«.

Što se tiče pitanja na koje su se kanuni odnosili, to su i dalje bile stvari upravnog, finansijskog, krivičnog, vojnog i zemljišnog prava. U pitanjima krivičnog prava šerijatski pravници su smatrali da je sultan ovlašten da normira područje krivičnih djela i prekršaja za koje u izvorima šerijata nisu određene fiksne kazne (*ta'zir*). To je ovlaštenje široko korišteno tako da se sultanova jurisdikcija (*urfi sultani hukuk*) ubrzo protekla i na normiranje sankcija za djela *hudud*, za koje su u Kur'anu i Sunnetu bile određene fiksne kazne. Na taj način stvarno je bila potisnuta primjena šerijatskog krivičnog prava. Selim I Javuz je tako za blud propisao novčane kazne umjesto šerijatskih sankcija (*haddu-z-zina*). Iznos ove kazne je bio ovisan o imovnom stanju počinioca (oženjeni bogati muškarac - 400 akči, onaj srednjeg imovinskog stanja - 200 akči, siromašni - 40, odnosno 30 akči).

U Osmanlijskoj carevini razvijena je praksa izdavanja zbornika kanuna. To je bilo u duhu tradicije sistematizovanja i publikovanja državnog prava tursko-mongolskih naroda. Ulema se, uglavnom, protivila ovim kodifikacijama svjetovnog prava, pošto su na taj način kanuni dobivali trajniji karakter. Zbornici kanuna su se nazivali *kanunname*. Turski historičar Halil Inaldžik ih je podijelio u nekoliko kategorija:

1. Kanunname u obliku sultanovih ukaza. To su propisi izdati u obliku fermata ili berata kao odgovor na pojedini upravni problem ili upotrebu. Upućivani su guvernerima ili sudijama na neposredno izvršenje.

2. Sandžačke kanunname. To su propisi potvrđeni sultanovim znakom (**tugra**) koji regulišu pojedina javno-pravna pitanja na području osnovnih teritorijalnih jedinica Osmanlijske države. U ovim zbornicima propisa detaljno su uređivani zemljišni odnosi, položaj i obaveze zavisnog stanovništva (**re'aja**), redovni i vanredni porezi, globe itd. Prvi osmanlijski sultan koji je kodifikovao ove propise bio je Mehmed II Fatih u svojoj »**Re'aja kanunami**« iz 1453. Kanunname sandžaka evropskog dijela Osmanlijske države interesantne su po tome što su prihvatile i neke ustanove vizantijskog i slovenskog običajnog prava (**baština** kao zemljišna jedinica, taksa **ispendže**, izvedena iz balkanskog feudalizma, naplaćivana na sijeno i drva, **obručina** i **monopol**, takse vezane za proizvodnju vina itd.).

3. Kanunname koje se odnose na posebne društvene grupe. To su zbornici propisa koji su regulisali položaj nekih grupa koje su vršile državnu službu u posebnom svojstvu. Riječ je uglavnom o vjersko-etničkim grupama koje su vršile pomoćne vojne službe (jaja, muselem, juruk, eflak itd.).

4. Kanunname koje se odnose na državnu organizaciju. To su zbornici propisa koji uređuju oblik državne uprave, položaj i nadležnost državnih funkcionera i sl. Najpoznatija kanunama ovog tipa je ona koju je izdao Mehmed II Fatih 1476. Kasniji sultani su izdavali kanunname koje se tiču pojedinih aspekata državne organizacije tako da je spomenuta kanunama ostala jedini sveobuhvatni zbornik ove vrste.

5. Opšte kanunname. To su zbornici propisa koji su važili na cjelokupnom teritoriju osmanlijske države. Ovoj kategoriji pripadala je »**Re'aya kanunname**« Mehmeda II Fatiha. Ona je poslužila kao osnova za kasnije kanunname koje su na jedinstven način regulisale položaj zavisnog stanovništva. Takva je bila kanunama Bajezida II izdata 907/1501. pod imenom »**Kitab-i-kavanin-i urfije-i osmanije**«.

Propise državnog svjetovnog prava, bez obzira da li su postojali u obliku pojedinačnih kanuna ili kanunama, primjenjivali su osmanlijski upravni i sudski organi, a tumačile ih muftije u svojim fetvama. Ovi propisi su imali teritorijalno važenje, tj. važili su za cjelokupno stanovništvo teritorije na kojoj je kanun proglašen bez obzira na vjersku pripadnost podanika.

Muslimansko stanovništvo je u pogledu uvažavanja pravilo razliku između šerijata i kanuna. Šerijat je vezivan za nalog vjere, a kanun za nalog vlasti.

3. Pravna nauka

Opšta karakteristika stanja pravne nauke u ovo doba je vladavina koncepta taklida. Tumačenje pojedinih pravnih škola ehlu-suneta smatrana su zaokruženim i dovoljnim za rješenja svakog novog problema koji u društvu iskrsne. Ovaj stav je bio karakterističan za najveći dio pravnika, pa su pojedinci koji su nastupali sa zahtjevima za dalje odvijanje procesa tumačenja šerijata smatrani izuzecima.

U skladu sa konceptom taklida odvijala se i naučna i praktična djelatnost. Ona se ispoljavala kao pisanje pomenutih komentara, glosa, kompendijuma i zbornika pravnih mišljenja. Tome treba dodati i pojedinačna zanimanja za pitanja sistema pravne nauke (definicije, uopštavanja, podjele i sl.), bavljenje generacijama i biografijama pravnika, doskočicama, anegdotama itd.

Najvećim dijelom, pravni zbornici nastali u ovom periodu ne predstavljaju originalni doprinos razvoju islamske pravne misli. Jezik fikhskih djela postajao je sve teži i zamršeniji, stil

nejasan, a brojne podjele i potpodjele zamagljivale su suštinske propise. Konsultovanje pojedinih fikhskih djela postalo je teško i za stručnjake a kamoli za običan svijet. U rukama pravnika taklida pravna nauka je postajala suhi akademizam i cjepidlačenje. Svakako, ovaj proces degradacije naučne vrijednosti fikha tekao je postepeno u toku šest vjekova ovog perioda.

a) Posljedice taklida

Vladavina teze o zaokruženosti i konačnosti pravnog tumačenja imala je višestruke posljedice u društvenom životu:

- Odvojenost fikha do života je, možda, najvažnija među ovim posljedicama. Prihvatanjem jednog datog tumačenja šerijata za konačno značilo je podvrgnuti muslimansko društvo pravu kome se odriče mogućnost evolucije. Pojavljivali su se novi slučajevi za koje postojeće pravno tumačenje nije imalo rješenja. Pošto praksa ne dopušta da pojedini odnosi ostanu izvan pravnog regulisanja, izlaz je nađen ili u pravnim konstrukcijama i fikcijama, čime su određene šerijatske norme protegnute na slučajeve na koje se prvobitno nisu odnosile, ili u potiskivanju šerijata od strane stalno rastućeg državnog svjetovnog zakonodavstva.

- Prekidanje neposredne veze sa izvorima šerijatskog prava i djelima velikih imama, te slijeđenje tekstova sumnjive vrijednosti. Koristeći se interpretacijama interpretacija, pravници i mase ovog doba gube sposobnost razlikovanja šta je u cjelini fikha vječno i nepromjenljivo a šta je podložno preispitivanju.

- Preovladavanje formalizma. Neki pojedinačni detaljizirajući propisi, zasnovani na sporednim izvorima prava, dugotrajnom upotrebom su počeli bivati smatrani suštinskim, te su

4. Primjena prava

Primjena prava u ovom periodu vršena je putem pravno-sudskog mehanizma utemeljenog u ranije doba. Nadležnost i rangovi sudija i tumača šerijatskog prava bili su uređeni na osnovu autoritativnih zbornika pravnog tumačenja pojedinih mezheba i administrativnih propisa pojedinih država. To je značilo da je na konkretno stanje funkcija kadiluka i muftiluka znatnog uticaja imala lokalna državno-pravna tradicija.

Pošto je u periodu o kome govorimo najznačajnija država u muslimanskom svijetu bila Osmanlijska carevina, to će se i prikaz sistema tumačenja i primjene šerijatskog prava vezati za njeno iskustvo.

Osmanlije su službu kadije, s punim teorijskim utemeljenjem, preuzeli iz ranije muslimanske državno-pravne tradicije. Zbog svog ovlašćenja da primjenjuje pravo koje potiče od Boga, ova služba je u svijesti muslimana u znatnoj mjeri zadržala harizmu zlatnog doba islama.

Kadija je bio ključna figura državno-pravnog sistema Osmanlijske carevine. Imao je nadležnost da primjenjuje šerijatsko pravo po personalnom principu (na muslimansko stanovništvo) i kanune po teritorijalnom principu (cjelokupno stanovništvo nastanjeno na teritoriji na kojoj kanun važi). Osim toga, kadije su vršile i poslove koji spadaju u nadležnost lokalnih organa opšte nadležnosti i poslove vjersko-administrativne prirode (nadzor nad upravom i korištenjem vakufskih dobara). Kadijski sudovi (*medžlis-i šer'i*) bili su osnovne sudske ustanove Osmanlijske države a njihovo stvarno stanje i funkcionisanje održavalo je opšte stanje društvenih i državno-pravnih institucija.

Kadije su imenovani sultanovim beratima na osnovu specijalizovanog obrazovanja i radnog iskustva. Službovanje u

jednom mjestu je bilo ograničeno na vrijeme od jedne godine ili dvije. Kadije su ubrajani u sloj uleme, a njihovi prihodi su zavisili od školske spreme i ranga koji je pojedinac imao u hijerarhijskoj ljestvici sudija.

Sultan je bio nadležan da postavi ili smijeni kadiju, da odredi koja će se pravna škola slijediti u praksi, ali nije mogao naložiti kako da se riješi konkretni slučaj. U tome je glavna razlika između kadija i administrativnih službenika.

Teritorija na kojoj je kadija bio mjesno nadležan nazivala se kadiluk, a obično je obuhvatala više nahija. Po tradiciji sudnica (**mehkeme**) je bila uvijek otvorena. Zbog odsustva profesionalnih zastupnika (advokata) stranke su pred kadiju izlazile lično ili predstavljene običnim zastupnicima (**vekif**).

U Osmanlijskoj državi postojalo je nekoliko rangova sudija. Oni su se tokom vremena mijenjali, a od doba sultana Sulejmana Kanunija ustaljeni su:

1. Kaziasker. U prvo vrijeme "vojni sudija", odnosno sudija koji je pratio vojsku na pohodima. Kasnije je to postao sudija visokog ranga, koji je imao uticaj na postavljanje nižih sudija. Od vremena Mehmeda II postoje dva kaziaskera - za Anadoliju i Rumeliju.

2. Mulla. Sudije ovog ranga dijelili su se u dalje podgrupe. Na prvom mjestu su bili **bujuk mullalar**. Tu su spadali: sudija Istanbula, Mekke i Medine, Burse, Jedrena, Damaska, Kaira, Plovdiva, zatim Soluna, Smirne, Halepa, Jerusalema i drugih mjesta.

Na drugom mjestu su bili **kučuk mullalar**. To su bili sudije u Sarajevu, Beogradu, Sofiji, Kutahiji, Dijar-Bekiru, Bagdadu i drugim krajevima.

3. Kadije u varošima i većim mjestima Anadolije, Rumelije i Afrike i njihovi zastupnici (**naibi**).

Sudstvo u Osmanlijskoj državi 10/16. i 11/17. vijeka impresioniralo je evropske posmatrače brzinom, efikasnošću i pravičnošću, kako to ističe Uriel Heyd. Međutim, već početkom 12/18. vijeka, ova služba gubi kvalitete efektnog i pravednog sistema. Razjedana korupcijom i nedostojnim nosiocima, ona gubi svoj nekadašnji ugled i postaje ne samo znak već i faktor propadanja osmanlijskog državno-pravnog sistema.

U vrijeme sultana Sulejmana Kanunija, uporedo s organizacijom kadija, uspostavljena je i organizacija muftija na nivou Carstva. Posvećena je, dakle, odgovarajuća pažnja i funkcija tumačenja prava.

Od vremena sultana Murata II. (824-855/1421-1451) muftija osmanlijske prijestonice se naziva **šejhu-l-islam**. Njemu je priznato pravo autoritativnog tumačenja šerijatskog prava. U vrijeme Mehmeda II Fatiha Šejhu-l-islam je dobio rang jednak rangu velikog vezira. Smatralo se da je sultan svoje ovlaštenje halife u pogledu tumačenja šerijatskog prava (**ifta**) prenio na šejhu-l-islama. Šejhu-l-islam je izdavao fetve na traženje Visoke Porte u svim značajnijim javnim pitanjima. Takođe je davao pravna mišljenja i zainteresovanim pojedincima.

Šejhu-l-islam je bio nadležan da izdaje ovlaštenja (**menšure**) muftijama širom Carevine. Na osnovu ovih ovlaštenja službeno postavljene muftije u pokrajinama su bili dužni da izdaju fetve prema vladajućem tumačenju hanefijske pravne škole. U krajevima u kojima su dominirale druge ehlu-sunetske pravne škole (sjeverna Afrika, Sirija, Jemen) postojala je praksa da privatne muftije izdaju fetve prema mezhebu koji slijede. Takve odluke su mogli da provode i građanski autoriteti, pošto su muftije ne-hanefijskih mezheba obično imali i značajno mjesto u lokalnoj upravi.

Muftije u pokrajinama, koji su nazivani **kenar muftileri**, imenovani su često na prijedlog lokalne uleme i uglednika. Pošto

za svoju službu nisu dobivali platu, često su vršili i funkciju muderisa u lokalnoj medresi. U praksi, međutim, za pismeno izdatu fetvu su primali određenu, istina minimalnu, novčanu naknadu. Nisu, kao kadije bili imenovani na određeni rok. U načelu muftiluk su mogli vršiti doživotno iako su, iz određenih razloga, mogli biti i suspendovani.

Muftije su zainteresovanim licima (**mustefti**) davali odgovor na stvarna ili pretpostavljena pitanja. Ta pitanja mogla su se odnositi i na vjerovanja i moral, a ne samo pravo. Kada su bila u pitanju tumačenja prava, to se moglo odnositi i na šerijat i na kanun.

Fetve u Osmanlijskoj carevini su imale karakterističnu formu. Bilo je to hipotetičko pitanje stilizovano tako da se dobije nedvosmislen odgovor. Umjesto imena stvarnih lica korištena su fiktivna (Zejd, Amr, Hind), što odgovara praksi rimskih jurisconsulta. Muftija je bio dužan da navede izvor na kome je zasnovao svoju fetvu.

Po svom pravnom karakteru fetva je bila obavještenje o pravu i nije bezuslovno obavezivala kadije. To je zato što muftija donosi fetvu na osnovu činjenica koje mu predoče stranke, pa je i fetva apstraktna. Kadija ispituje da li slučaj o kome sudi odgovara činjenicama na osnovu kojih je izdata fetva. Ukoliko nađe da je činjenična osnova ista, fetva se prihvata (to će biti slučaj kada zainteresovana strana muftiji vjerno predoči stvarno stanje); ukoliko nađe suprotno, fetva se odbija.

Fetva kojom se tumači šerijat

Ako bi Zejd bespravno udario Amra i Amr zbog rane počne bolovati i postane nesposoban da zarađuje bi li u ovom slučaju Zejd bio dužan izdržavati Amra i snositi troškove oko liječenja njegove rane.

Odgovor: dužan je.

“Ako jedan čovjek rani drugoga, pa ranjeni bude nesposoban da zarađuje, dužan je onaj koji ga je ranio izdržavati ga i liječiti” (Dževahiru-l-fetava).

H. Muhammed, sarajevski muftija

(prevod: M. Handžić, "Nekoliko fetvi naših muftija iz turske dobi", *Kalendar Gajret*, 1939, 206 i dalje).

Fetva kojom se tumači kanun

Zejd živi u gradu 20 godina i plaća porez kao što plaćaju stanovnici mahale. On je svu imovinu u selu napustio. Sada stanovnici sela zahtijevaju od njega porez. Može li to biti?

Odgovor: ne može.

Inajetullah, muftija u Kajseriji

(prevod: R. C. Jennings, *Limitations of the Judicial Powers of the Kadi...* *Studia islamica*, L (1979), 151 i dalje).

LITERATURA: A. A. Qadri, *op. cit.*, 72-77; H. A. R. Gibb-H. Bowen, *Islamic Society and the West*, vol. I. part II, Oxford University Press, 1957; A. Heidborn, *Droit public et administratif de l'Empire Ottoman*, vol. I. Viocne-Leipzig, 213-216; Subhi Mahmessani, *Muslims: Decadence and Renaissance*, *The Muslim World*, XLVI (1954), 186-201; *The Encyclopedia of Islam* (odrednice: Ibn Taymiyya, Ibn Kayyim, Birgevi, Abu Su'ud, Dihlavi Shah Wali Allah, Kadi).

VII – DOBA RECEPCIJE STRANIH PRAVA I POKUŠAJ OBNOVE ISLAMSKE PRAVNE MISLI

Ovaj period traje od polovine 13/19. vijeka do današnjih dana. Za njegov početak se uzima proglašenje društvenih, državnih i pravnih reformi u Osmanlijskoj carevini (**Hatt-i šerif** od Gulhane 1255/1889, Islahat ferman 1273/1856). Glavni procesi u pravnoj nauci i praksi, koji su započeli u ovom periodu, traju i dalje.

U ovo vrijeme došlo je do važnih promjena u šerijatsko-pravnoj nauci i praksi od kojih su najvažnije: sužavanje primjene šerijatskog prava i njegovo potiskivanje svjetovnim pravom preuzetim iz evropske tradicije, pokušaji reforme tradicionalnog tumačenja šerijatskog prava i njegove pravne forme, te promjene u organizaciji i strukturi organa za primjenu šerijatskog prava.

S obzirom na ispoljavanje pojedinih tendencija u šerijatsko-pravnoj nauci i praksi moguće je ovaj period podijeliti na dvije etape. Prva traje od polovine 13/19. vijeka do 1336/1917. Druga etapa započinje izdavanjem osmanlijskog Porodičnog zakona (**Hukuk-i aile kararnamesi**) i traje do današnjih dana.

Svaka od ovih etapa će biti posebno izložena.